

Kirjastostrategia 2010

Tiedon ja kulttuurin saatavuuden politiikka

Opetusministeriön julkaisuja 2003:1

Kirjastostrategia 2010

Tiedon ja kulttuurin saatavuuden politiikka

Opetusministeriön julkaisuja 2003:1

Opetusministeriö • Viestintäkulttuuriyksikkö

Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto 2003

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Opetusministeriö
Viestintäkulttuuriyksikkö /
Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto
Meritullinkatu 10, Helsinki
PL 00023 Valtioneuvosto

www.minedu.fi

Ulkoasu: Osmo Leppälä / St. MIR
Kuvat: © Hämeenlinnan kaupunginkirjasto
Kirjapaino: Edita Prima Oy, Helsinki 2003

ISBN 952-442-460-6

ISSN 1458-8110

Opetusministeriön julkaisuja 2003: 1

Sisältö

Kirjastostrategia 2010 – lähtökohdat

Kirjastostrategian taustaa	9
Arvot	10
Visio	11
Hybridikirjasto	12
Laajentuneet palvelut ja aineistot	
Uudet palvelut	
Tavoitteet	15
Haasteet ja kehittämistarpeet	17

Toimenpide-ehdotukset

Kirjastostrategia	21
Toimenpideohjelma	22
Linjaus kuntien ja valtion väliseksi työnjaoksi	23
Kuntien tehtävät	23
Valtion toimenpiteet	25

Liitteet

Liite 1. Yleisten kirjastojen nykytila	30
Liite 2. Vertailu eräisiin Euroopan maihin	37
Tausta- ja lisätietoja	42

Kirjastostrategia 2010– Tiivistelmä

Yleinen kirjasto on perusopetuksen ohella julkishallinnon tärkein tapa toteuttaa tietoyhteiskunnan kansalaisuuden perusedellytykset. Se on keskeisin käyttäjän tarpeita kohdennetusti palveleva sivistys- ja kulttuuripalvelu, joka vaikuttaa laajalle oppimiseen, opetukseen ja aktiiviseen kansalaisuuteen. Tieto- ja oppimisyhteiskunnassa kirjasto koetaan paikkana, jossa tieto ja kulttuuri virtaavat vapaasti vastakohtana median ja opetustoimen ohjatulle tiedon ja kulttuurin tarjonnalle.

Visio: Kirjasto- ja tietopalvelut toimivat tiiviinä yhteisenä verkostona näyttäytyen käyttäjälle yhtenä palvelukokonaisuutena. Paikallisten, alueellisten ja valtakunnallisten palvelujen tuotanto on koordinoitua ja palvelu kohtaa tehokkaasti tarvitsijansa. Monipuoliset kirjastopalvelut turvataan kotimaisille kieliryhmille ja maahanmuuttajille. Kirjasto varmistaa

kansalaisen tasavertaisen pääsyn tiedon ja kulttuurin lähteille. Kansalainen saa oikean tiedon oikeassa paikassa ja ajantasaisesti ikä-, osaamis- ja tietotason suhteutettuna. Kirjastojen tietopalveluita kehitetään täsmäpalveluiksi, joiden tunnusmerkkejä ovat asiakaslähtöisyys, välitön palaute, laadunvalvonta, jatkuvuus ja tarvevastaavuus. Kirjasto-osaaminen ja kärkiasiantuntijuus tulevat kirjastoalalla keskeiseksi. Tiedonhallintataidot nousevat tärkeiksi kansalaistaidoiksi ja osaksi kaiken tasoista oppimista.

Haasteet: Kansalaisten tietohuolto eli tiedonsaanti edellyttää hybridikirjastoja, kirjastojen roolin moninaistumista ja kansallisen kirjastoverkon kehittämistä. Kirjastojen tulee tavoittaa suuret väestönosat ja yhdistää monia erilaisia palveluja myös digitaalisessa tietohuollossa ja kansalaisten sähköisessä asiointissa. Kuntien kyky tarjota tietoyhteiskunnan kirjastopalveluita on heikentynyt. Kirjastojen korkeakoulutetun henkilöstön väheneminen, väestön koulutustason nousu, opetustoimen ja elinikäisen oppimisen laajentuneet tarpeet sekä kirjasto-osaamisen kasvava kysyntä tuovat palveluille uusia vaatimuksia.

Toimenpiteet: Kuntien ja valtion tehtävien linjauksessa kunnat vastaavat palvelujen lainmukaisesta järjestämisestä ja vakiintuneista peruspalveluista. Rahoituksesta vastaavat kunnat ja valtio yhdessä. Valtion erityistoimin tuetaan laadukkaana, moni-

muotoisen aineiston ja julkistiedon saamista kirjastoihin sekä taataan kansallisen kulttuurin saatavuus ja kansallisen kirjastoverkon kansalaisia hyödyttävät uudet rakenteet. Näillä toimenpiteillä vähennetään asuinpaikasta, iästä, osaamistasosta ja varattomuudesta johtuvaa tiedollista syrjäytymistä, digitaalista kuilua sekä kirjastopalveluiden eriarvoistumista. Ne tuovat mukanaan myös huomattavia aika-, työ- ja kustannussäästöjä vähentäessään päällekkäistyötä.

Alueellisia ja kirjastojen välisiä eroja tasoitetaan luomalla keskitetysti ja alueellisesti laadukkaita täsmäpalveluita verkon kautta yhteiseen käyttöön ja tukemalla alueellisia kirjastopalveluja. Yksittäisessä kirjastossa voidaan näihin tukeutumalla paneutua peruspalveluihin ja lähialueen käyttäjäpalveluihin.

Kansalaisten yhdenvertaisen tiedon ja kulttuurin saatavuuden turvaamiseksi ehdotetaan toimeenpantavaksi seuraavana hallituskautena **Toimenpideohjelma**. Sillä turvataan käyttäjälähtöinen kansalaisten tietohuolto tukien yleisten kirjastojen kehittämistä hybridikirjastoiksi. Ensimmäinen edellytys on, että osaavan ja koulutetun henkilöstön lisäksi kaikilla kirjastoilla on käytössään tarvittavat standardit ja ajantasainen tekninen infrastruktuuri, jonka jälkeen kirjastoverkkoa ja verkkopalveluja voidaan kehittää kansalaisten tietotarpeen mukaisiksi. Kirjastojen ja kirjasto-osaamisen keskeinen merkitys implementoi-

daan kaikkeen päätöksentekoon. Ne otetaan huomioon tietoyhteiskunnan kehittämisessä, kansallisen kulttuurin edistämässä, elinikäisessä oppimisessa, kansalaistaitoihin ohjaamisessa, aluepolitiikassa ja kansainvälistymisessä.

Suurimpia muutoksia ja kehittämistoimia edellyttävät:

- Kaikkien kuntien kirjastojen teknisen infrastruktuurin saattaminen ajan tasalle: standardien ja nopeiden tietoliikenneyhteyksien käyttöönotto sekä tietojärjestelmien ja asiakastyöasemien saattaminen ajan tasalle. Kirjastojen atk-tuen ja kansalaisten verkkopalvelujen käytön opastuksen lisääminen.
- Kansalaisten digitaalisen tietohuollon varmistaminen kehittämällä kirjasto- ja tietopalveluja ja julkisen hallinnon sähköistä asiointia yhteisenä verkkopalveluna.
- Kirjasto- ja tietopalvelujen valtakunnallisen tilan puolueeton arviointi asiakkaiden oikeuksien yhdenvertaisuuden selvittämiseksi ja turvaamiseksi.
- Kirjastopalvelujen erityistarpeiden huomioiminen valtionosuusjärjestelmässä.
- Valtakunnallisten verkkopalvelujen ja kirjastojen erityistehtävien rahoituksen saaminen budjettirahoitukseen.
- Uusien toimintamallien ja konseptien luominen valtion kirjastohallintoon, kirjasto-organisaatioihin sekä peruskoululaisten, lukiodien ja ammatillisen perusopetuksen tietohuoltoon. Pedagogisten informaattikkojen saamista alueille/suuriin kouluihin.
- Kirjastohenkilöstön osaamistason nostaminen.

Kirjastostrategia 2010 on opetusministeriön linjaus tiedon ja kulttuurin saatavuuden politiikaksi. Siinä esitetään näkemys tiedon ja kulttuurin saatavuuden visioista ja tavoitteista, tunnistetaan haasteet ja kehittämistarpeet, konkretisoidaan toimenpiteitä kansalaisten ja oppijoiden tietohuollon turvaamiseksi sekä linjataan kuntien ja valtion rooli. Vaikka pääpaino on yleisissä kirjastoissa ja valtion erityisvelvoitteissa, hyviä tuloksia saadaan ainoastaan kuntien ja valtion sekä eri toimijoiden välisellä tehostuneella yhteistyöllä. Kirjastostrategiassa esitetyt näkemykset ovat käytettävissä seuraavan hallituskauden neuvottelujen sekä muun päätöksenteon pohjaksi.

Kirjastostrategia 2010 – lähtökohdat

Kirjastostrategian taustaa

Opetusministeriölle luovutettiin vuonna 2001 kirjasto- poliittinen ohjelma vuosille 2001-2004.

Se sisältää ehdotukset kirjaston roolista ja tiedon saatavuudesta tieto- ja kansalaisyhteiskunnassa. Kirjastopoliittinen ohjelma on myös kirjastostrategian pohjana. Ohjelma on julkaistu opetusministeriön kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osaston julkaisusarjassa nro 2/2001. Se sekä toimenpide- ehdotusten nykytilanteen arviointi ovat luettavissa opetusministeriön www-sivuilta osoitteesta:

http://www.minedu.fi/opm/kulttuuri/kirjastot/yleista/yleiset_kirjastot.html.

Kirjastostrategiaan ja sen toimenpideohjelmaan sisällytetään ne asiat, jotka eivät ole toteutuneet normaalina virkamiestyönä tai siihen liittyvänä yhteistyön tehostamisena. Tässä esitetyt toimet vaativat

uudenlaisia ajattelu- ja toimintatapoja, sektorit ylittävästä yhteistä tahtotilaa, poliittishallinnollisia päätöksiä, pitkäjänteisiä toimenpiteitä ja/tai uutta rahoitusta.

Yleisille kirjastoille annettiin osavastuu kansalaisten tietohuollosta myös digitaalisessa ympäristössä uudessa kirjastolaissa jo vuonna 1998. Päätöksenteossa ja rahoituksessa velvoite ei kuitenkaan ole toteutunut tavoitteiden mukaisesti.

Tietoyhteiskunnan noususuhdanteen aikana Suomen kunnallisten kirjastojen taso ja kansalaisten tiedon saatavuus on alkanut rapautua, vaikka yleiset kirjastot ovat tietoyhteiskunnan konkreettisia toteuttajia. Suomen hallituksen ohjelma 1999-2003 toteaa: “yleisiä kirjastoja kehitetään osana kansalaisen tietoyhteiskunnan edistämistä” ja “kansalaisten ja alueiden syrjäytymistä ehkäistään tuomalla tietoyhteiskunnan

palvelut tasapuolisesti kaikkien saataville.” Jo vuonna 1997 kirjastolakia uudistettaessa Eduskunnan Hallintovaliokunnan lausunnossa ja Sivistysvaliokunnan mietinnössä¹ esitettiin selkeä tahtotila kirjastopalvelujen kehittämiseksi.

Kirjastostrategiaa on valmisteltu teettämällä selvityksiä ja hyödyntämällä laajaa ja monialaista asiantuntijaverkostoa. Opetusministeriön digitaalisen tietohuollon työryhmän julkaisussa “Digimaan kartta” olevat artikkelit ovat antaneet valmistelutyölle merkittävää perspektiiviä. Kirjastoille strategiaa on esitelty valmisteluvaiheessa pidetyissä seminaareissa. Yleisten kirjastojen lainsäädännöllisiä, hallinnollisia sekä taloudellisia tekijöitä tarkastellaan lähemmin liitteessä yksi. Liitteessä kaksi on eräiden Euroopan maiden kirjastopalvelujen arviointia.

Arvot

Tietoyhteiskunnan perusarvoja ovat oikeus ja kyky tietoon, kansalaisuuteen sekä itseilmaisuuksiin ja luovuuteen. Niitä ovat myös tiedon saatavuus, tietosuoja ja tekijänoikeus.

Suomessa kuten muissakin Pohjoismaissa kirjastoon luotetaan. Sillä on suuri sosiaalinen pääoma. Etenkin maantieteellisesti lähellä olevan kirjaston merkitys on edelleen yksittäiselle ihmiselle suuri.

Kirjastopalvelut kantavat läpi koko ihmisen elinkaaren ja erilaisten elämäntilanteiden. Kirjasto on kansalaisille arvo sinänsä, kuten tiede, kulttuuri ja taide.

Kirjastojen tietovarannot ovat tietoyhteiskunnan arvokkaita pääomia. Kirjasto toteuttaa tietoyhteiskunnan perusoikeuksia edistämällä tiedon ja kulttuurin saatavuutta sekä tukemalla tietoyhteiskunnan kansalaistaitoja. Se kehittää kansalaisten omaa kieltä ja ajattelua ja antaa eväitä oman ja vieraiden kulttuurien tuntemukseen samoin kuin oman itsensä ja muiden ihmisten syvällisempään ymmärtämiseen. Kaksi viimeksi mainittua ulottuvuutta ovat keskeisiä paitsi oppimisen ja yhteiskunnallisen osallistumisen, myös ihmisen koko elämän kannalta.

Kirjasto on sekä perinteisessä että digitaalisessa ympäristössä sivistyksellisten ja kulttuuristen sisältöjen välittäjä, paikallinen ja alueellinen kulttuuri- ja tietokeskus. Hyvä sivistystaso on kansakunnan keskeinen menestystekijä, joka edistää hyvinvointia ja kansainvälistä kilpailukykyä. Strategian lähtökohtana on, että kansalaisille halutaan taata tasavertainen kulttuurin ja tiedon lähteille pääsy. Kirjastopalveluja toteutetaan ottaen huomioon eri ikäryhmien, erityisryhmien, lukemis- ja muilla tavoin rajoitteisten tarpeet.

Ihmisarvoon ja tietoyhteiskunnan kansalaisuuteen kuuluu oikeus tietoon, mitä ilman demokratia ei voi toteutua. Demokraattisen tietoyhteiskunnan toteu-

tuminen edellyttää yhteiskunnallisen tietohuollon suunnitelmallista järjestämistä, julkisen tiedon aktiivista tarjoamista sekä metatiedon (tieto tiedosta) saatavuutta. Minimitasolla tarjolla on luotettavaa tietoa olemassa olevasta tiedosta, siis metadataa, jonka avulla voi hakea varsinaisesti tarvitsemaansa alkuperäistietoa.

Yleinen kirjasto on ainoa kaunokirjallisuuden asiantuntijaorganisaatio. Kirjaston merkitys perinteisen lukutaidon edistämisessä ja lukemiseen innoittamisessa on etenkin nykytilanteessa tärkeää. Perinteinen lukutaito on pohjana medialukutaidolle, johon kuuluu kyky ja taito hakea relevanttia tietoa sekä painetuista että sähköisistä lähteistä, kyky arvioida ja verrata eri tietolähteitä ja taitoa soveltaa tieto omaan käyttöön.

Visio

Kirjastolaitos on koko olemassaolonsa ajan osallistunut aktiivisesti suomalaisen kulttuurin kehittämiseen. Tietoyhteiskunnassa tiedon merkitys kasvaa: tuotanto- ja palvelutoiminnassa tiedon käsittelemiseen liittyvät toiminnot lisääntyvät. Puhutaan myös kulttuurisesta tietoyhteiskunnasta. Molemmista näkökulmista kirjastojen merkitys kasvaa, koska ne välittävät sekä tietoa että kulttuuria.

Suomalaisessa yhteiskunnassa yleinen kirjasto:

- on kaikille avoin, helposti saavutettava ja demokratiaa vahvistava organisaatio.
- tarjoaa fyysisen tilan, monipuolista aineistoa ja lähipalvelua rinnakkain verkko- ja etäpalvelujen kanssa.
- välittää kulttuuriperintöä ja tukee monikulttuurisuutta.
- tuo dokumenttikokoelmiin ja verkkopalveluihin jatkuvuutta ja lisäarvoa valikoimalla ja järjestämällä erilaisia aineistoja.
- tuo tiedonhakuun ja tiedonhallintaan lisäarvoa media- ja lähdekriittisillä palveluillaan.
- tukee kirjasto-osaamisen eli tiedonhallintataitojen siirtymistä keskeisiksi kansalaistaidoiksi ja olennaiseksi osaksi oppimista ja opetusta.
- rakentaa ja tukee yhteisöllisyyttä ja sosiaalista pääomaa sekä oman alueensa hyvinvointia ja menestystä. Kirjasto on kuntalaisille kulttuurinen ja sosiaalinen tila.
- sosiaalistaa sekä monipuoliseen lukutaitoon että verkkolukutaitoon. Merkittävä osa kauno- ja tietokirjallisuudesta julkaistaan ja kulutetaan edelleen painetussa muodossa. Julkishallinnon tuottama tieto on sen sijaan huomattavilta osin digitaalisessa muodossa.

Kirjasto- ja tietopalvelut toimivat tiiviinä yhteisenä verkkona näyttäytyen käyttäjälle yhtenä palvelukokonaisuutena. Kirjastoverkko tukee kaikkia kirjastoja. Tieto on käytettävissä siellä, missä sitä kulloinkin tarvitaan. Paikallisten, alueellisten ja valtakunnallisten palvelujen tuotanto on koordinoitu ja kohtaa tehokkaasti tarvitsijansa. Pienten kuntien kirjastot toimivat lähiseutunsa kulttuuri- ja tietokeskuksina tarjoten ajantasaisia ja laadukkaita palveluja hyödyntäen muun kirjastoverkon resursseja. Kaikki merkittävät kansalliset tietoresurssit ja virtuaalikirjastopalvelut ovat kaikkien kansalaisten hyödynnettävissä asuinpaikasta riippumatta. Kirjastot toimivat myös avoimina opiskeluympäristöinä ja osaamisen välittäjinä. Käyttäjällä voi olla sähköisesti ja fyysisesti eri asiointikirjastoja. Asiakas voi käyttää kirjastopalveluja myös omista laitteistaan.

Kirjastojen tekninen infrastruktuuri on kunnossa ja arkipäiväistynyt. Kaikilla kirjastoilla on nopeat tietoliikenneyhteydet sekä tehokkaat, saavutettavat ja helppokäyttöiset tietojärjestelmät. Kirjasto- ja julkisen hallinnon palvelujen vaivaton sähköinen käyttö on mahdollista maan eri osissa vuorokauden ajasta riippumatta. Sähköinen asiointi leviää vain, mikäli se on nopeampaa, helpompaa ja vaivattomampaa kuin perinteinen asiointi. Kirjastojen tietojärjestelmät kykenevät vaihtamaan kirjastojen ja muiden toimijoi-

den välistä tietoa. Ne pystyvät vaihtamaan myös asiakastietoja, mikä mahdollistaa kelluvan asiakkuuden.

Hybridikirjasto

Tietoyhteiskunnan kirjasto on hybridikirjasto Se on perinteisen palvelutoiminnan ja yksinomaan digitaalisia aineistoja välittävän digitaalisen kirjaston yhdistelmä, jonka internet on tehnyt mahdolliseksi. Hybridikirjaston fyysisiä käyttöpaikkoja ovat kuntien pää- ja sivukirjastot sekä kirjastoautot.

Käsitteen esitteli Euroopan Unionin komissio vuonna 1997². EU:n tavoitteissa kirjastot mukauteetaan yhä enemmän palvelemaan tietoyhteiskuntaa. EU:n määritelmän mukaan hybridikirjasto on verkostoituva sekatyypinen kirjasto, joka tarjoaa pääsyn maailmanlaajuiseen tietoon erilaisten medioiden, aineistojen ja verkkojen välityksellä. Verrattaessa muihin verkkopalveluihin olennainen ero on, että hybridikirjasto tarjoaa myös apua aineiston käytössä.

2 Public Library and Information Society, EU Commission, DGXIII, 1997

Hybridikirjasto – ”yhdistelmäkirjasto”

Perinteinen kirjastotoiminta

Perinteisen, painetun aineiston (kirjat, lehdet), äänikirjojen, videoiden ja musiikkiaineiston (nuotit, partituurit, levyt, kasetit) välittäminen. Fyysisen kirjastotilan palvelut: tilojen, aineistojen, henkilöstöpalvelujen ja välineiden käyttö. Yhteisö- ja sidosryhmäpalvelut: eri-ikäisten oppijoiden ja ryhmien opastus ja tiedonhaun opetus, yhteistyö paikallisten toimijoiden ja viranomaisten kanssa.

Osaava henkilöstö ja tietopalvelu ovat kirjaston tunnusmerkit niin perinteisessä kuin digitaalisessakin ympäristössä. Käyttäjälle näkyvä tietopalvelu on tiedonhakua monesta eri välineestä, lähteestä ja aineistosta. Tämä on mahdollista kirjastojen taustatyön eli jatkuvan kokoelmien, aineistojen ja tiedon jäsentämisen ja järjestämisen ansiosta. Kirjastot valikoivat, hankkivat, arvioivat, tallentavat ja välittävät sisältöjä, jotta tieto on yksittäisissä palvelutapahtumissa helposti löydettävissä. Samoja menetelmiä kirjastot käyttävät helpottaakseen olennaisen ja merkityksellisen tiedon löytymistä verkosta.

Uudet aineistot ja laajentuneet palvelut

Aineistot ja sisällöt pakkausmuodosta riippumatta. Virtuaaliset ja etäväylät kirjastojen aineistoon, osaamiseen ja palveluihin. Lisensoitu digitaalinen aineisto. Oma sisältötuotanto. Vuorovaikutteiset, personoidut, segmentoidut palvelut. Työasemat. Tietojärjestelmät. Sähköinen asiointi. Foorumit. Osallistuminen ja tietämyksen jakaminen. Kirjastopalvelujen käyttö asiakkaiden laitteilla.

Laajentuneet palvelut ja aineistot

Kirjaston roolin muuttuminen yhdistelmäkirjastoksi ei muuta koko kirjastolaitoksen luonnetta. Monet kirjaston perinteiset tehtävät säilyvät ennallaan. Kirjastoissa on edelleen mahdollisuus selailulla ja lukea lehtiä ja kirjoja, lainata ja kaukolainata aineistoa, saada henkilökohtaista tai ryhmäopastusta kirjaston käytössä. Kirjastossa voi edelleen käyttää musiikkilaitteita, videonauhureita ja mikrokorttien lukulaitteita. Koulut, opettajat ja eri-ikäiset oppijat saavat kirjastosta tiedonhaun yksilöllistä ja ryhmäohjausta. Näyttelyt, yleisöluennot, satutunnit ja muut virkistystapahtumat kuuluvat myös jatkossa kirjastojen toimintaan.

Yhdistelmäkirjastossa tietopalvelutehtävä, aineisto-
valikoima ja aineiston hankintaprosessit muuttuvat.
Kirjastotilojen ja välineiden käyttö laajenee. Tietopal-
velua on saatavilla paitsi kirjaston fyysisissä tiloissa,
myös kirjaston tarjoamina virtuaali- ja mobiili-
palveluina. CD-ROMit, DVD-levyt, e-kirjat ja muut
e-julkaisut ym. uudet tallenteet kuuluvat kirjaston
valikoimiin, samoin verkkopalvelut. Lisensoi-
tu verkkoaineisto merkitsee aivan uudenlaista hankinta-
prosessia, koska aineistoa ei osteta omaksi, vaan
siihen hankitaan sopimuksenvarainen käyttöoikeus.
Jatkossa näin hankitaan kokoteksti-, artikkeli-, viite-
tietokantoja sekä elektronisessa muodossa olevia
lehtiä, hakuteoksia, sanakirjoja, tilastoja, karttoja ja
oppikirjoja.

Tarvitaan erilaisia työskentelypisteitä, työasemia,
ryhmä-, oleskelu- ja hiljaisia opiskelutiloja. Tilat ovat
joustavasti muunneltavissa. Asiakas voi hyödyntää
sekä perinteisiä kokoelmia, digitaalisia ja verkko-
aineistoja että käyttää lisensoituja aineistoja. Kirjas-
tosta saa verkkopalvelujen ja työasemien käytön opas-
tusta, tietopalvelua ja tiedonhallintataitojen ohjausta.

Kirjastotilan yhteisöllinen merkitys lisääntyy.
Kirjastoista avautuu mahdollisuus julkisen hallinnon
sähköiseen asiointiin (esimerkiksi pääsy sähköisiin
hakemuksiin, anomuksiin, ilmoituksiin ja muihin
lomakkeisiin).

Uudet palvelut

Tiedon käsittelyyn ja siirtoon perustuvassa kirjasto-
laitoksessa internet avaa huomattavia mahdollisuuksia
lisätä palvelun laatua ja määrää. Koko suomalaisen
kirjastolaitoksen virtuaaliosaa onkin 1990-luvun
puolivälistä lähtien rakennettu ottaen huomioon
etenkin loppukäyttäjät. Tämä näkyy mm. mahdolli-
simman laajan yhteisen palvelupaletin kokoamisena
samaan www.kirjastot.fi -portaaliin riippumatta siitä,
mikä kirjasto kunkin osan tuottaa.

Osa palveluista, kuten kokoelmatietokannat, tuo-
tetaan kaikille käyttäjille. Segmentoiduille yleisöille
on suunnattu esim. erilaiset lasten sivustot, musiikin
harrastajien www.kirjastot.fi -> [musiikki](#) -sivusto ja
matkailua palvelevat teemasivustot.

Tarjonnan tärkeä lähtökohta on myös laiteriippu-
mattomuus eli sama apu on saatavissa verkosta,
puhelimitse tai mobiililaitteilla.

Virtuaaliset väylät kirjastojen aineistoon, osaami-
seen ja palveluihin ovat jo nykyään laajassa käytössä.
Kokoelmatietoja voi etsiä verkosta, osin myös lan-
gattomasti. Eräät kirjastojärjestelmät tarjoavat etä-
hakumahdollisuuksia omien lainojen, varausten ja
uusimisten hoitamiseen sekä uutuustiedotukseen
henkilökohtaisten profiilien mukaan. Kun suojatut
yhteydet yleistyvät, palveluja pystytään yksilöimään
vielä tarkemmin.

Tunnettuja verkkotiedonhaun apuneuvoja ovat Hämeenlinnan Makupalat (www.makupalat.fi) sekä yleisten kirjastojen yhteinen Linkkikirjasto (www.kirjastot.fi/linkkikirjasto/), joista saa rajallisen määrän laadultaan taattuja viitteitä. Kirjastot eivät pysty hallitsemaan kaikkea verkkotietoa, mutta etenkin pienellä kielialueella niiden järjestelmiin pystytään sisällyttämään olennainen.

Vuorovaikutusmahdollisuutta hyödynnetään mm. Kysy kirjastonhoitajalta -palvelussa ja palautekanavilla. Käytössä on myös tosiaikainen, chat-tekniikkaan perustuva Linjalla-iGS-Online-tietopalvelu. Eräillä kirjastoilla on foorumeita kirjallisuuskeskustelulle ja kansalaisten omien tekstien julkaisemiseen.

Kirjastojen itse keräämää tietoa ollaan myös siirtämässä verkkoon, jolloin niiden rooli huomattavana tiedontuottajana tulee näkyväksi. Tarjolla on laaja valikoima alueellista ja kotiseutuaineistoa, erikoistietoa aineistosisällöistä: satuhakemistot, kirjailija- ja kirjallisuustietokannat, aihekohtaiset valikoimaluettelit ja paikallistietokannat. Joillain paikkakunnilla kirjasto voi koota tapahtumakalentereita sekä muita yleisiä palvelu- ja yhteystietoja.

Kansalaisten lisääntynyt tiedonhallintatarve on synnyttänyt myös opastussivuja tiedonhakutaitoihin (esim. www.kirjastot.fi -> **Tiedonhaku**). Myös näin

kirjastoammattilaiset tarjoavat omaa osaamistaan käyttäjien hyödynnettäväksi.

Internet antaa aiempaa paremmat mahdollisuudet selvittää käyttäjien tiedontarpeita. Verkon kautta tai tekstiviesteinä lähetetyt tietopalvelukysymykset voidaan tallettaa ja analysoida, jolloin ne auttavat kirjastoja kohdistamaan työtään tarkemmin, esim. Helsingin kaupunginkirjaston langaton iGS-tietohuolto-asema (<http://igs.kirjastot.fi>).

Tavoitteet

Kirjastojen toiminnan laadun kehittämässä osaava ammattihenkilöstö on ensimmäinen edellytys. Henkilöstön osaamistasoa ylläpidetään ja kehitetään pitkäjänteisesti. Ammatillista täydennyskoulutusta tuetaan jatkuvasti päivitettävän sähköisen osaamisportaalin kautta. Näin voidaan turvata laadukkaat ja monipuoliset kirjastopalvelut kotimaisille kieliryhmille ja maahanmuuttajille.

Kansalaisten on saatava oikea tieto oikeassa paikassa, ajantasaisesti ja omaan ikä-, osaamis- ja tietotasoonsa suhteutettuna. Kirjaston on toimittava koko maassa samoin laatukriteerein ja palveluperiaatein. Kansalaisten digitaalinen tietohuolto turvataan kehittämällä kirjasto- ja tietopalveluja sekä julkisen hallinnon sähköistä asiointia yhteisenä verkko-

palveluna. Tieto tarjotaan toimintoihin integroituna, täsmäpalveluperiaatteen mukaisesti. Niiden tuottaminen tehostaa toimintoja ja parantaa tietohuollon tuloksellisuutta. Näin vaikutetaan koko yhteiskuntaan. Täsmäpalvelun tunnusmerkkeinä ovat asiakaslähtöisyys, välitön palaute, laadunvalvonta ja tarvetaavuus.

Kirjaston peruspalvelut säilytetään maksuttomina. Se on ilmaistu kirjastolaissa. Erityispalveluista voidaan periä maksu, minkä nykyinenkin kirjastolaki mahdollistaa.

Toimivan kirjastoverkon avulla kansalainen löytää kulloinkin tarvitsemansa tiedon sähköisenä tai painettuna ja saa aineiston halutessaan suoraan kotiinsa tai työpaikalleen. Kirjastojen palvelut ovat saatavilla myös muualla kuin kirjastossa. Erilliset toimijat ja yksiköt ostavat, lainaavat ja vaihtavat sähköisiä, fyysisiä ja etäpalveluita toisiltaan kulloisenkin asiakaskäynnän mukaan. Kirjastoverkossa eri kirjastot tuottavat etätietopalveluita koko maan tarpeisiin. Alueellisissa verkkopalveluissa kirjastot ovat merkittäviä tiedontuottajia ja osin vetovastuuorganisaatioita.

Kansalliskirjasto toteuttaa kansallista, yhteiskunnallista ja kulttuurista erityistehtävänsä kehittämällä verkkopalveluja kansallisesti kirjastotyypistä riippumatta.

Etäpalvelutapahtumat arvotetaan tuloksellisuutta mitattaessa samanarvoisiksi lähipalvelutapahtumien kanssa. Kaukopalvelu laajenee kattamaan sekä fyysisten että sähköisten kokoelmien etäkäytön. Kaukopalvelutoiminnan nykyistä konseptia kehitetään valtakunnallisesti. Kaukopalvelukeskuksena toimii Varastokirjasto. Kansallisen kulttuurin saatavuus paranee huomattavasti, mikäli Varastokirjastolle annetaan vapaakappaleoikeus.

Täsmäpalvelujen tuottaminen edellyttää *organisaatioiden yhteistoimintaan uusia malleja* kuten eri toimijoiden välisten rajojen merkittävää madaltamista. Lisäksi tarvitaan pitkäjänteistä panostusta digitaaliseen, käyttäjäläheiseen tietohuoltoon. Esim. Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston uudet toimintamallit palvelevat koko kirjastoverkostoa mutta myös loppukäyttäjiä. Digitaaliset täsmätietopalvelut kehitetään laajana viranomaisyhteistyönä, jossa kirjastot toimivat tiedonhaun asiantuntijoina.

Kirjastojen palveluvalikoimaa ja tietopalvelua sekä niiden tunnettuutta laajennetaan. Laajentunut palveluvalikoima sisältää monipuolistuneen aineiston, laitteiston, henkilöstön osaamisen sekä virtuaaliset väylät kirjastojen aineistoon, osaamiseen ja palveluihin.

Kirjastojen oppijoiden tietohuoltoon ja tiedonhallintataitoihin liittyviä tehtäviä kehitetään. Tiedonhallin-

tataidot sisällytetään opettajien perus- ja jatkokoulutukseen. Kirjasto- ja informaatioalan koulutuksen saaneet huolehtivat opettajien tiedonhallinnan koulutuksesta. Opetussuunnitelmissa tiedonhallintataidot läpäisevät kaikki oppiaineet. Peruskoulujen ja lukioiden tietohuolto rakennetaan hyödyntämällä olemassa olevaa kirjastoverkkoa ja -osaamista. Aiheutuvista kustannuksista tehdään sopimukset. Lähi-kirjastopalvelujen rinnalle kehitetään virtuaalisia, kohdistettuja koulukirjastopalveluja.

Valtion keskus- ja aluehallinto tukee tiedon tasa-vertaista saatavuutta sekä oppimisen ja opettamisen tietohuoltoa. Kansainvälistä vaikuttamista, tiedottamista ja näkyvyyttä lisätään.

Haasteet ja kehittämistarpeet

Kirjastotoiminnan haasteet ja kehittämistarpeet syntyvät kirjaston roolin moninaistumisesta ja kirjastopalvelujen saatavuuden ongelmallisuudesta. Myös alan taloudellisen volyymin pienuus suhteessa laajaan käyttäjäkuntaan (n. 80% suomalaisista) synnyttää ongelmatilanteita.

Kirjaston perustehtävä juontuu perustuslain sivistyksellisten oikeuksien määrittelystä (Suomen perustuslaki 731/1999, 16 §). Sen mukaan julkisen vallan on turvattava mahdollisuudet saada myös muuta

kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden estämättä. Ns. digitaalisen kuilun kaventamisessa, väestön tiedollisen ja osittain myös sosiaalisen syrjäytymisen ehkäisemisessä kirjastoilla on avainrooli. Ne eivät suoriudu haasteesta ilman järeitä uusia toimia. Tarvitaan poliittinen päätös ”kirjakirjastojen” kehittämisestä tietoyhteiskunnan hybridikirjastoiksi. Linjan tulee näkyä myös budjeteissa. Kyse ei ole vain kirjastojen ja niiden resurssien riittämättömyydestä, vaan koko kansalaisen tietohuollon ja julkisen hallinnon sähköisen asiointin toteuttamisesta yhtenä verkkopalveluna. Nykyisellä kuntajaolla ei myöskään pystytä takaamaan kaikille kansalaisille yhdenvertaista kirjasto- ja tietopalvelujen saatavuutta.

Henkilöstö

Useat ongelmat liittyvät korkeakoulutetun ammattihenkilöstön vähäisyyteen tai puuttumiseen. Tietoyhteiskunnan hybridikirjasto on vaativa työpaikka, koska siellä on hallittava laajoja sisältöalueita. Verkkoi- neistojen käytön ohjaaminen edellyttää uusia taitoja. Kirjasto- ja informaatioalan osaamisella onkin kasva- va kysyntä myös yksityisellä sektorilla, mikä näkyy valmistuvien sijoittumisessa. Kuntien kirjastoissa tätä ei ole huomioitu, vaan palkkataso on pysynyt alan matalimpana. Kunnat ovat menettäneet merkittävästi kilpailukykyään uudesta työvoimasta.

Ammattihenkilöstön siirryttyä eläkkeelle kuntiin on palkattu aiempaa heikommin koulutettua kirjasto-työvoimaa, vaikka väestön koulutustaso nousee. Seurauksena on kunnallisten kirjastopalvelujen tason voimakas polarisoituminen eri alueilla. Niin tieteellisten kuin kunnallisten kirjastojen henkilöstön eläköitymisalalta on vasta edessä.

Henkilöstö tarvitsee jatkuvaa täydennyskoulutusta sekä johtamiskoulutusta. Perus- ja täydennyskoulutuksen ulottaminen tasavertaisesti maan kaikkiiin osiin vaatii monenlaisia konsepteja lähi- ja etäopetukseen.

Standardien käyttämättömyys

Kuntien kirjastoissa standardien käyttämättömyys ja vaatimaton tekninen infrastruktuuri on nykyisellään sisällön käytön este. Aineistohallintaan ja lainausvalvontaan tarkoitettuja tietojärjestelmiä on noin 10. Tämä tarkoittaa, että kaikkia kirjastojärjestelmiä ei pystytä kehittämään riittävästi. Yli puolella kunnista ongelmana on tietojärjestelmien heikko taso, hitaat tietoliikenneyhteydet ja alan kansainvälisten standardien käyttämättömyys. Yleisten kirjastojen ja koulukirjastojen atk-tuki on riittämätön.

Tekniset ongelmat vaikeuttavat yhtenäisesti toimivan, todellisen kansallisen kirjastoverkon rakentamista. Kirjastojen tulee olla suuret väestönosat tavoittava

ja monia erilaisia palveluja yhdistävä väylä digitaaliselle tietohuollolle ja kansalaisten sähköiselle asioinnille.

Kaukopalvelu

Kaukopalvelun suhteen kaukana keskuksista ja niiden suurista kirjastoista asuvat kansalaiset ovat heikoimmassa asemassa, koska tieteelliset kirjastot perivät paikoittain hyvinkin korkeita kaukopalvelumaksuja, myös vapaakappaleaineistosta.

Markkinointi

Kirjastojen palvelut, erityisesti uudet verkkopalvelut, eivät ole toistaiseksi laajassa käytössä. Vain kokoelmatietokannat ja muutama linkkikirjasto, kuten www.makupalat.fi, tunnetaan ja niitä käytetään.

Sama ilmiö heijastuu koulujen tiedonhallintaopetuksen hitaana etenemisenä. Oppilaitosten nykyiset pedagogiset tavoitteet edellyttävät taitoa hakea ja käyttää tietoa omatoimisesti. Näiden taitojen opetus – sanalla sanoen kirjasto-osaamisen opetus – ei kuitenkaan leviä niissä kovin nopeasti.

Kirjastojen ammatillinen tuki

Nykyinen kirjastoverkon organisaatio ei palvele pienten kuntien kirjastoja eikä asiakkaita riittävästi. Alueellinen ja kansallinen asiantuntijatuki on puut-

teellinen ja epätasainen maan eri osissa. Kehittämistä vastuuta heikentää, että maakuntakirjastot ja yleisten kirjastojen keskuskirjasto ovat samalla kaupunkien kirjastoja. Kansalliskirjastona toimii Helsingin yliopiston kirjasto. Tällöin oman organisaation edun ja maan muiden kirjastojen tarpeiden yhteensovittaminen tuottaa myös ongelmia. Suurissa organisaatioissa päätöksenteko on usein raskasta ja joustamattomaa.

Resurssiohjaus

Valtion positiivinen resurssiohjaus on puutteellista. Vaikka valtio on kunnan ohella kirjastopalvelujen merkittävä rahoittaja, sillä ei ole riittävästi keinoja ja resursseja puuttua epäkohtiin. Peruspalvelujen rahoituksessa ei sovelleta positiivista resurssiohjausta, jolla sovitaan mitä valtion panostuksella saadaan aikaan. Nykyiset ohjausmahdollisuudet supistuvat informaatio-ohjaukseen ja yksittäisten projektien rahoitukseen. Nykyisten valtionosuuslainsäädännön ja kirjastolain rinnalla ne eivät riitä turvaamaan kirjastojen peruspalveluja.

Tietoyhteiskunnan kirjastopalveluja ei voi rakentaa yksinomaan projekteilla ja hankkeilla. Valtionosuusjärjestelmä ei myöskään tue järkevien uusien toimintamallien käyttöönottamista (esim. keskitetyt palvelut). Nykyisellään keskitetysti tuotetut, kaikki-

en yleisten kirjastojen käyttöön tarkoitetut palvelut rahoitetaan projekteina veikkausvoittovaroista.

Valtion hallinto

Valtion hallinnosta puuttuu kansallinen, sektorirajat ylittävä vastuu- ja asiantuntijataho, joka ottaisi kokonaisvastuun kansallisen kirjastoverkon, verkkopalvelujen ja opetuksen tietohuollon koordinoinnista ja kehittämisestä. Keskushallinnosta puuttuu lisäksi operationaalinen tahon, joka toteuttaisi joustavasti hallinnon sektorirajat ylittäviä hankkeita.

Kansallisen tason kehittämisen tarkeys on noussut esille verkottumisen myötä. Yhä enemmän tarvitaan alan pitkäjänteistä kokonaisnäkemystä sekä poikkialuehallinnollisia ja nykyiset sektorirajat ylittäviä toimia. Asiantuntijuus on keskeisenä edellytyksenä hyvässä päätöksenteossa ja sen valmistelutyössä.

Kansallisen tilanteen ja kehittämistavoitteiden hahmottaminen ja keskitettyjä palveluja tarvitsevien kirjastojen tarpeiden tunnistaminen onnistuvat parhaiten kirjasto-organisaatioista riippumattomassa toimintamallissa.

Riippumatta siitä, miten valtion hallinto-organisaatiot kehittyvät, tarvitaan palvelujen arvioijina, kehittäjinä ja koordinoijina alue- ja keskushallinnossa kirjasto- ja informaatioalan koulutuksen saaneita asiantuntijoita.

Opetus ja oppijat

Opetuksen ja oppijoiden tietohuolto on järjestämättä. Koulut ovat vasta tulossa samanlaiseen murrokseen, joka tuli kirjastoihin informaatiotulvan, aineistojen monipuolistumisen ja internetin myötä 1990-luvulla. Nykyisistä opettajista suuri osa ei ole saanut minkäänlaista tiedonhallintataitojen opetusta.

Elinikäinen oppiminen ja omaehtoinen opiskelu kasvattavat erityisesti yleisten kirjastojen käyttöä, todettiin mm. opetusministeriön Koulutuksen ja tutkimuksen tietostrategiassa 2000-2004. Siinä esitetyt tavoitteet ja toimenpide-ehdotukset ovat edelleen ajankohtaisia.

Peruskoulujen, lukioiden ja ammatillisen peruskoulutuksen tietohuolto on rakentamatta eikä näkyvissä ole pitkäjänteistä kehittämistä. Oppilaat ja opettajat ovat pääosin yleisten kirjastojen palvelujen varassa, vaikka yksittäisiä koulukirjastohankkeita toteutettaisiinkin. Koko koulukirjasto -käsite on hämärtynyt. Koulukirjaston pitäisi olla sisällöltään ja palveluiltaan muutakin kuin seinät, atk-laitteet, internet-yhteys, projekti, hanke tai kirjasarja.

Vaikka kyse on hallintokuntien yhteisistä palveluista, opetustoimi ei osallistu resurssointiin. Yleisten kirjastojen kyky vastata opetustoimen räjähdysmäisesti kasvaviin tarpeisiin on heikentynyt. Tilanne on kärjistynyt sivukirjastojen ja kirjastoautojen lakkauttamisen myötä.

Toimenpide-ehdotukset

Kirjastostrategia

Kirjastostrategian pääpaino on valtion erityisvelvoitteissa ja yleisissä kirjastoissa, jotka edustavat kansalaisille tiedon ja kulttuurin saatavuutta. Muita kirjastoja on käsitelty, kun niillä on yhteyksiä yleisiin kirjastoihin joko palvelujen tarjoajina (Varastokirjasto ja Kansalliskirjastona toimiva Helsingin yliopiston kirjasto) tai yhteistyötahoina, joiden tietohuollolta puuttuu pitkäjänteinen perusta ja kehittäminen (peruskoulut, lukiot ja ammatilliset oppilaitokset).

Koska yleiset kirjastot ovat kuntien ylläpitämiä, hyviä tuloksia saadaan ainoastaan kuntien ja valtion yhteistyöllä.

Kirjastostrategia on käytettävissä seuraavan hallituskauden neuvottelujen sekä muun päätöksenteon tueksi. Se on pohjana laadittaessa opetusministeriön toiminta- ja taloussuunnitelmaa ja päätettäessä projektirahoituksen kohteista. Strategian toimenpide-ehdotuksia tarkistetaan vuosittain. Se on osa mm. opetusministeriön strategiaa 2010. Kirjastostrategia

noudattaa Euroopan Unionin tietoyhteiskuntaa, sähköistä asiointia, alueellista tasa-arvoa ja kirjastojen kehittämistä koskevia yhteisiä linjauksia.

Yleinen kirjasto on perusopetuksen ohella julkishallinnon tärkein tapa toteuttaa tietoyhteiskunnan kansalaisuuden perusedellytykset. Tieto- ja oppimisyhteiskunnassa kirjasto koetaan paikkana, jossa tieto ja kulttuuri virtaavat vapaasti vastakohtana median ja opetustoimen ohjatulle tiedon ja kulttuurin tarjonnalle. Kirjasto vastaa kansalaisen tietohuollosta sekä julkisen tiedon ja metatiedon saatavuudesta tietoyhteiskunnassa. Kansalaisen digitaalista tietohuoltoa sekä kirjasto- ja tietopalvelujen ja julkisen hallinnon sähköistä asiointia kehitetään yhteisenä verkkopalveluna.

Yleinen kirjasto on keskeisin käyttäjän tarpeita kohdennetusti palveleva sivistys- ja kulttuuripalvelu, joka vaikuttaa laajalle oppimiseen, opetukseen ja aktiiviseen kansalaisuuteen. Tiedon ja kulttuurin

saatavuutta tuetaan kehittämällä yleisiä kirjastoja hybridikirjastoiksi, jotka toimivat sekä fyysisenä tilana että virtuaaliverkkona. Tämä edellyttää lisäpanostusta tekniseen ja hallinnolliseen infrastruktuuriin sekä henkilökunnan osaamiseen.

Alueellisia, tiedollisia ja kirjastojen välisiä eroja tasoitetaan luomalla keskitetysti ja alueellisesti täsmäpalveluita verkon kautta yhteiseen käyttöön ja tuemalla alueellisia kirjastopalveluja. Yksittäisessä kirjastossa voidaan näihin tukeutumalla paneutua peruspalveluihin ja lähialueen tarpeiden mukaisesti käyttäjäpalveluihin. Keskitetyt palvelut säästävät aikaa, työtä ja kustannuksia vähentämällä päällekkäistyötä.

Alueellisten erojen vähentämisen ensimmäisiä edellytyksiä ovat nopeat tietoliikenneyhteydet, ajantasainen tekninen infrastruktuuri ja standardien käyttö. Ne mahdollistavat tiedon vaihdon ja sähköisen asioinnin.

Toimenpideohjelma

Kansalaisten tiedon ja kulttuurin saatavuuden sekä palvelujen ja asiakkaiden oikeuksien yhdenvertaisuuden turvaamiseksi ehdotetaan toimeenpantavaksi seuraavana hallituskautena **Toimenpideohjelma**. Sillä implementoidaan päätöksentekoon eduskunnan yleisille kirjastoille jo vuonna 1998 antama tehtävä

huolehtia väestön tietohuollosta myös digitaalisessa ympäristössä sekä Kirjastopoliittisen ohjelman 2001-2004 kansalaisten tietohuoltoa edistävät ehdotukset.

Toimenpideohjelman 1. vaihe

- Tekninen infrastruktuuri saatetaan ajan tasalle ja standardit otetaan käyttöön.
- Yleisistä kirjastoista kehitetään hybridikirjastoja.
- Selvitetään erityiskohteiden rahoituksen saamista valtionosuusjärjestelmän piiriin.
- Keskitettyjen ja alueellisten palvelujen rahoituspohja saatetaan budjettirahoituksen piiriin ja turvataan näin jo vakiintuneet keskitetyt ja alueelliset peruspalvelut (Kansalliskirjaston, yleisten kirjastojen keskuskirjaston ja maakuntakirjastojen rahoitus).
- Edistetään alueellisten yhteisten kirjastolaitosten perustamista.
- Edistetään pedagogisten informaattikkojen saamista kuntiin ja yhteistoiminta-alueille. Oppijan tietohuoltoon, koulun ja kirjaston yhteistyöhön luodaan uusia toimintamalleja ja sille määritellään kansallinen kehittämissvastuu. Tiedonhallintataidot integroidaan kaikkien oppiaineiden opetussuunnitelmiin.

Toimenpideohjelman loppuunsaattaminen

- Kehitetään kärkiasiantuntijuutta ja täsmäpalveluita integroimalla kirjastopalvelut muihin asiointipalveluihin.
- Luodaan jatkuvaan täydennyskoulutukseen uusi, myös sähköiseen oppimisportaaliin perustuva toimintamalli.
- Kehitetään Kansalliskirjaston ja laajennetaan Varastokirjaston palveluja kansalaisten tarpeita vastaaviksi.
- Luodaan kaukopalvelun uusi konsepti.
- Tehostetaan aineiston digitointia.
- Luodaan kirjastohallintoon ja kirjastoverkon toiminnalle uusia toimintamalleja.
- Sisällytetään tiedonhallintataidot osaksi opettajien koulutusta; tiedonhallintataitojen opetuksesta vastaavat kirjasto- ja informaatioalan koulutuksen saaneet. Saatetaan loppuun peruskoululaisten, lukioiden ja ammatillisen perusopetuksen tietohuollon perusteiden rakentaminen.

Linjaus kuntien ja valtion väliseksi työnjaoksi

Kuntien tehtävät

Peruspalveluista huolehtiminen

- Kirjasto- ja tietopalvelujen lainmukainen järjestäminen siten, että kansalaisten ulottuvilla on kohtuullisen matkan päässä fyysisiä kirjastopalveluja verkko- ja etäpalvelujen lisäksi.
- Ensisijaisesti vakiintuneista peruspalveluista huolehtiminen kirjastolain 1998 mukaisesti: kirjasto- ja tietopalvelualan henkilöstön riittävä määrä sekä uusiutuvan kirjasto-aineiston ja välineistön hankinta.
- Vastuu siitä, että kirjasto- ja tietopalvelut sekä kansalaisten ja opetuksen tietohuolto on kirjattu kuntien tietostrategioihin, maakuntaohjelmiin jne.

Osaava henkilöstö

Vaikka henkilöstön hankkiminen onkin kuntien päätettävissä, opetusministeriö korostaa koulutetun henkilöstön ja asiantuntijuuden merkitystä asiakkaiden oikeuksien toteutumiseksi, kirjasto- ja tietopalvelujen laadulliselle kehittämiselle, alueellisen ja tiedollisen epätasa-arvon tasaamiselle ja yhteistyölle.

Palvelujen laadun ja aineistoresurssien optimaalisen käytön varmistamiseksi opetusministeriö suosittaa kuntien välisen yhteistyön lisäämistä ja kuntien yhteisten kirjastolaitosten perustamista (esim. seutukuntakirjastot), mikäli yksittäinen kunta ei pysty tuottamaan tietoyhteiskuntatasoisia kirjastopalveluja. Opetusministeriö korostaa, että yhteistyömuodoista riippumatta jokaisessa kunnassa tulee olla korkea-koulutettua kirjastoalan henkilöstöä.

Oppijan tietohuolto

Opetuksen tietohuollosta vastaa käytännössä opetustoimi niin kunnissa kuin valtiolla. Vaikka opetuksen ja oppijoiden tietohuollosta vastaaminen kuuluu kuntien päätäntävaltaan, opetusministeriö pitää tärkeänä,

- että kunnissa tehdään selkeä suunnitelma, miten opettajien ja oppilaiden tiedonhallintataidot ja tarvittavat aineistot ja välineet saadaan hankituiksi ja miten niiden jatkuvuudesta huolehditaan kouluissa, joissa ei ole omaa ammattimaisesti kehitettävää kirjastoa.
- että koulujen ja yleisen kirjaston yhteistyö toteutetaan molempia osapuolia tyydyttävällä tavalla ja että kustannuksista sovitaan.
- että tiedonhallintataidot on opetussuunnitelmissa integroitu kaikkiin oppiaineisiin.

Mikäli peruskouluilla ja lukioilla ei ole kirjastopalvelujen kehittämisestä vastaavaa ammattihenkilöstöä, opetusministeriö suosittaa kuntia järjestämään palvelut

- palkkaamalla pedagogisen informaation joko yhteen kuntaan tai alueelliseen käyttöön,
- ostamalla palvelut esim. yleiseltä kirjastolta siten, että 1-3 prosenttia opetustoimen käyttökuluista osoitetaan kirjastopalvelujen tuottajalle, tai
- perustamalla kouluun ammattimaisesti kehitettävän koulukirjaston (suuret koulut).

Opetusministeriö korostaa, että opetuksen ja oppimisen tietohuoltoa ei pidä perustaa eikä kehittää erillisenä asiana, vaan pitkäjänteisesti yhteistyössä muiden kirjastojen kanssa. Olemassa olevaa kirjastoverkkoa, kirjastopalveluja ja hyviä käytäntöjä tulee hyödyntää opetustoimen tarpeisiin sopiviksi. Näin vältetään turhia kustannuksia ja lyhytnäköisiä päätöksiä.

Valtion toimenpiteet

Kirjastoverkon kehittäminen

- Tuetaan standardien käyttöönottoa, nopeiden tietoliikenneyhteyksien ja tasokkaiden tietojärjestelmien saamista kaikkiin kirjastoihin.
- Tuetaan laadukkaan, monimuotoisen aineiston ja julkistiedon saamista kirjastoihin.
- Tuetaan kansallisen kulttuurin saatavuutta (Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston laajennetut tehtävät).
- Tuetaan ja edistetään kansallisen kirjastoverkon kansalaisia hyödyttäviä uusia rakenteita (keskitetyt ja alueelliset palvelut, valtion hallinto).

Perustuslain sivistysvelvoitteen toteuttaminen:

- Arvioidaan valtakunnallinen kirjastotilanne osana peruspalvelujen arviointia.
- Täsmennetään asiakkaiden oikeuksia ja palvelujen yhdenvertaista saatavuutta tarkistamalla säädöksiä ja lisäämällä ohjausta.
- Selvitetään valtionosuuden osoittamista erityistapauksissa suoraan kirjastopalvelujen kehittämiseen (esim. keskitetyt palvelut, kirjastojen erityistehtävät, kuntien yhteiset kirjastolaitokset, kielisuhteet).

- Tuetaan projektirahoituksella kuntien kirjastojen verkkopalvelujen sisältötuotantoa ja yhteistyötä muiden hallintokuntien kanssa. Tuetaan avustuksin kirjallista kulttuuria sekä perinteistä että uutta lukutaitoa.
- Teetetään ajankohtaisista asioista selvityksiä ja hankkeita päätöksenteon ja nopeaa reagointia vaativien kansallisten tehtävien pohjaksi.

Kirjastoasiantuntijuutta ja uusia toimintamalleja valtion hallintoon

- Vahvistetaan kirjasto-osaamista ja asiantuntijuutta valtionhallinnossa perustamalla opetusministeriöön kunnallisten ja valtiollisten kirjastojen yksikkö. Sen avuksi perustetaan operationaalinen yksikkö.
- Vahvistetaan lääninhallitusten kirjastoasiantuntijoiden asemaa opetusministeriön strategisten tavoitteiden tukijoina. Edellytyksenä on, että lääninhallitukseen rekrytoidaan riittävästi kirjasto- ja informaatioalan koulutuksen saaneita asiantuntijoita.

Mikä hyöty valtion toimenpiteistä saadaan

- kansalaisten asuinpaikasta, iästä, osaamistasosta tai varattomuudesta johtuva tiedollinen syrjäytyminen, eriarvoisuus ja kirjastopalvelujen epätasaistuminen vähenevät.
- kirjastojen mahdollisuudet tukea kansallista identiteettiä, kirjallista kulttuuria ja kansainvälisyyttä vahvistuvat.
- kansalaisten tasavertaisuus verkkopalvelujen käytössä paranee.
- uusien aineistojen/palvelujen/toimintatapojen leviäminen tasapuolisesti maan eri osiin helpottuu.
- kunta- ja hallintorajat ylittävä toiminta lisääntyy.
- laadukkaat kirjastopalvelut ja kansallinen aineisto saadaan myös pieniin kuntiin, harvaanasutuille alueille ja pieniin organisaatioihin. Yksittäisessä kirjastossa voidaan keskitettyihin palveluihin tukeutuen paneutua lähialueen ja lähiorganisaatioiden ydinpalveluihin.

Tehokas yhteistyö- ja keskitettyjen palvelujen malli sekä toimiva kansallinen kirjastoverkko

- säästävät päällekkäisiltä aineistohankinnoilta ja kustannuksilta,
- säästävät aikaa vievältä päällekkäistyöltä,
- vähentävät monen eri tahon samanlaisia kehittämishankkeita, sekä
- vähentävät vääriä päätöksiä ja valintoja sekä valtion ja kuntien rahoituksen hukkakäyttöä.

Opetusministeriön kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osaston toimenpide-ehdotuksia

Vuosi	Lisärahoitus tarve	Asia	Miksi	Mihin perustuu
2004 2005	yht. 8 milj. € 2-vuotta kertärahoitus	Jatkuvasti kehitettävät tietojärjestelmät, nopeat tietoliikenne-yhteydet ja standardien käyttö sekä ajantasaiset asiakas-työasemat. Riittävä määrä asiakkaita opastavaa koulutettua henkilöstöä. Kirjastojen atk-tuki.	Ovat edellytyksenä kansalaisen tietohuollon ja julkisen hallinnon sähköisen asioinnin toteuttamiselle. Opastavan henkilöstön ohjauksella varmistetaan kansalaisen tietohuolto. Oikeat päätökset tuovat työ-, aika- ja kustannussäästöä.	Asiakaspäätetyöryhmä 2002*). Kirjastopoliittinen ohjelma 2001-2004: laatusuositus 1 asiakaspäite/1000 asukasta. Jo vuodelle 2003 tehtiin valtion budjettiin esitys, joka ei toteutunut.
2004	50 000 € kertärahoitus	Valtakunnallinen kirjasto- ja tietopalvelujen tila-arviointi osana OPM:n peruspalvelujen arviointia. Riippumaton, puolueeton tutkimus.	Saadaan todellinen kuva palvelujen tilasta kehittämisen pohjaksi. Määritellään peruspalvelut.	Kirjastolaki 904/1998, 6 §. Kirjastoasetus 1078/1998, 3 §. http://tilastot.kirjastot.fi
2005 –	3,4 milj. € / vuosi, jatkuva	** Kirjastojen erityistehtävät 2 700 000 € ja valtakunnalliset verkkopalvelut 700 000 € budjetti-rahoituksen piiriin. ***) Vaihtoehtoinen toimenpide-ehdotus.	Pienten ja keskusurten kuntien kirjastopalvelujen tukeminen ja alueellisen epätasa-arvon vähentäminen.	Kirjastopoliittinen ohjelma 2001-2004
2005- 2008	336 400 € / vuosi 4-vuotinen erityistuki	Uusi kirjastohenkilöstön täydennyskoulutuskonsepti: etä- ja lähiopetus.	Osaamisen jatkuva, osin sähköinen ylläpito tukee ammatillista täydennyskoulutusta mahdollistaen pitkäjänteisen ja jatkuvan työn kehittämisen.	Kirjastopoliittinen ohjelma 2001-2004. Jotta valtion rahoituksella voidaan tukea henkilöstön täydennyskoulutusta, kunnassa tulee olla peruskoulutettua ammatillista henkilöstöä.
2004- 2008	8 milj. € kertärahoitus + 1,5 milj. € / vuosi, jatkuva	Näkövammaisten kirjaston digitointiohjelma. Kuuntelulaitteiden hankinta.	Digitaaliseen äänikirjajärjestelmään siirtyminen ja vanhan aineiston digitointi.	

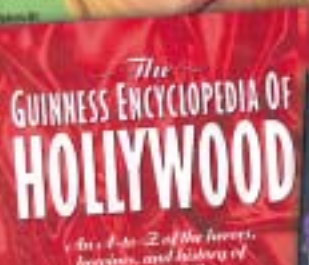
*) Asiakaspäätetyöryhmä pohjautuu Tietoyhteiskunta-asiain neuvottelukunnan sähköisen asioinnin jaoston toimintaohjelmaan 2002-2003, kohtaan 13: <http://www.infosoc.fi> ja Euroopan neuvoston eEurope 2002-2005 toimintaohjelman kohtaan "Modern online public services/e-government/public internet access points. Asiakaspäätetyöryhmän muistio 2002 luettavissa: http://www.minedu.fi/opm/kulttuuri/kirjastot/yleista/yleiset_kirjastot.html jossa on myös Kirjastopoliittinen ohjelma 2001-2004.

**) Kirjastoasetuksen 1078/98 1 ja 2 §:ssä tarkoitetut valtakunnalliset ja alueelliset erityistehtävät tarkoittavat Yleisten kirjastojen keskuskirjaston, maakuntakirjastojen, sekä ulkomaalais- ja saamelaiskirjaston tuottamia palveluita.

Opetusministeriön osasto- ja sektorirajat ylittäviä toimenpide-ehdotuksia

<p>2004 - Kansalliskirjaston keskitetyt palvelut yleisille kirjastoille. Lisätarve 600 000 €/vuosi/jatkuva. Vaihtoehtoinen toimenpide-ehdotus***).</p>	<p>Kansalliskirjaston tehtävien laajentaminen: Kansalliskirjastolle yhteiskunnallinen ja kansallinen tehtävä. Kansalliskirjaston verkko- ja asiantuntija-palvelut budjettirahoituksen piiriin.</p>	<p>Kirjastopoliittinen ohjelma 2001- 2004. Osittain Kansalliskirjasto -työryhmä 2003.</p>
<p>2004- Kirjasto-organisaatioista riippumaton selvitysmies tekemään vaihtoehtoisia ehdotuksia valtion kirjastohallinnon, kirjastoverkon ja oppimisen ja opetuksen tietohuollon uusiksi toimintamalleiksi. Kirjastoyksikkö valtion hallintoon.</p>	<p>Tarvitaan kokonaisnäkemystä ja kehittämisvastuuta kansalliselle tasolle kansalaisen tietohuollon turvaamiseksi. Tiedon saatavuuden turvaaminen ja kansallisen kirjastoverkon rakentaminen vaativat kunnallisen päätöksenteon tueksi valtakunnallista ohjausta ja koordinoitua. Kirjastoverkon organisaatioiden jatkuva tehtäväjaon tarkistaminen ja arviointi välttämätön.</p>	<p>Kirjastopoliittinen ohjelma 2001-2004.</p>
<p>2005- Varastokirjastosta kaukopalvelukeskus ja vapaakappalekirjasto. Kaukopalvelun lisätarve yksi henkilötyövuosi/jatkuva</p>	<p>Asiakaslähtöisen kaukopalvelun kehittäminen. Uusi kaukopalvelun konsepti. Kansallinen aineisto kansalaisten käyttöön ilman korkeita kaukopalvelumaksuja.</p>	<p>Eduskunnan hallintovalio-kunta 1997 (kaukopalvelun maksuttomuus). Kirjastopoliittinen ohjelma 2001-2004.</p>
<p>Oppijan tietohuolto Opettajien perus- ja jatkokoulutuksen kaikille tasoille tiedonhallintaidot. Opetussuunnitelmissa tiedonhallintaidot integroidaan kaikkeen opetukseen, ei vain äidinkielen opetukseen.</p>	<p>Opettajien koulutuksessa ei ole tiedonhallintataitojen opetusta. Tiedonhallintataitojen ja kirjastojen merkitystä ei ole tiedostettu keskeiseksi tekijäksi oppimisessa ja opetuksessa eikä etenäkään opetusmenetelmien kehittämisessä.</p>	<p>Kirjastopoliittinen ohjelma 2001-2004. Kirjastoseuran ym. kirje opetusministeriölle 2002.</p>
<p>Pedagoginen informaattikko koordinoimaan oppijan ja opettajan tietohuollon kansallista kehittämistä. Sijoituspaikkavaihtoehdot opetusministeriö/Viestintäkulttuuriyksikkö tai opetushallitus.</p>	<p>Peruskouluilta, lukioilta ja ammatillisesta perusopetuksesta puuttuu oppijan ja opettajan tietohuollon valtakunnallinen ammattimainen, pitkäjänteinen rakentaminen, kehittäminen, strateginen linjaus ja koordinointi.</p>	<p>Koulutuksen ja tutkimuksen tietostrategia 1999-2004. Kirjastopoliittinen ohjelma 2001-2004.</p>

***) Selvitetään, mitä mahdollisuuksia on rahoittaa keskitetysti tuotettavia palveluja (yleisten kirjastojen keskuskirjasto, Kansalliskirjasto ja maakuntakirjastot) muuttamalla lakia opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta siten, että osa kuntien saamasta valtionosuudesta voitaisiin irrottaa valtionavustuksiksi keskitettyjen palvelujen rahoittamiseen. Vireillä olevan valtionosuusjärjestelmän kokonaisuudistuksen ja valtionosuusjärjestelmän rakenteen johdosta tällaisen rahoitusmallin toteuttaminen seurauksineen on tutkittava tarkoin. Ehdotus ei vaadi valtion budjettiin lisärahoitusta.

Yleisten kirjastojen nykytila

Lainsäädäntö

Otteita kirjastolaista nro 904/1998:

- 2 § Yleisten kirjastojen kirjasto- ja tietopalvelujen tavoitteena on edistää väestön yhtäläisiä mahdollisuuksia sivistykseen, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen, jatkuvaan tietojen, taitojen ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseen, kansainvälistymiseen sekä elinikäiseen oppimiseen. Kirjastotoiminnassa tavoitteena on edistää myös virtuaalisten ja vuorovaikutteisten verkkopalvelujen ja niiden sivistyksellisten sisältöjen kehittämistä. (2. momentin eduskunta lisäsi päättäessään kirjastolaista).
- 3 § Kunta voi järjestää kirjasto- ja tietopalvelut itse taikka osittain tai kokonaan yhteistyössä muiden kuntien kanssa tai muulla tavoin. Kunta vastaa siitä, että palvelut ovat tämän lain mukaisia. Asiakkaiden käytettävissä tulee olla kirjasto- ja tietopalvelualan henkilöstöä sekä uusiutuva kirjastoaineisto ja -välineistö.
- 4 § Yleinen kirjasto toimii yhteistyössä muiden yleisten kirjastojen sekä tieteellisten kirjastojen ja oppilaitoskirjastojen kanssa osana kansallista ja kansainvälistä kirjasto- ja tietopalveluverkkoa.
- 5 § Kokoelmien käyttö ja lainaus on maksutonta. (Kirjaston käyttö ja lainaus on määritelty maksuttomaksi jo vuodesta 1928 lukien. Nykyinen lainsäädäntö antaa kuitenkin laajatin mahdollisuudet periä maksuja erityispalveluista. Tällaisia erityispalveluja pystyvät tarjoamaan kirjastot, joilla on riittävästi osaavaa henkilöstöä.)
- 6 § Kuntien tulee arvioida järjestämäänsä kirjasto- ja tietopalvelua. Arvioinnin tarkoituksena on parantaa palvelujen saatavuutta ja tukea niiden kehittämistä. Arvioinnilla seurataan palvelujen toteutumista, laatua ja tuloksellisuutta.
- Kirjastoasetuksen nro 1078/1998 mukaan kirjastolaitoksen henkilöstöstä vähintään 2/3:lla tulee olla alan ammatillinen peruskoulutus. Kunnan kirjastotoimesta vastaavalta vaaditaan korkeakoulutasoisten aine- ja ammattiopintojen lisäksi ylempi korkeakoulututkinto. (Ylempi korkeakoulututkinto-vaatimus lisättiin asetukseen eduskunnan tahdosta.)

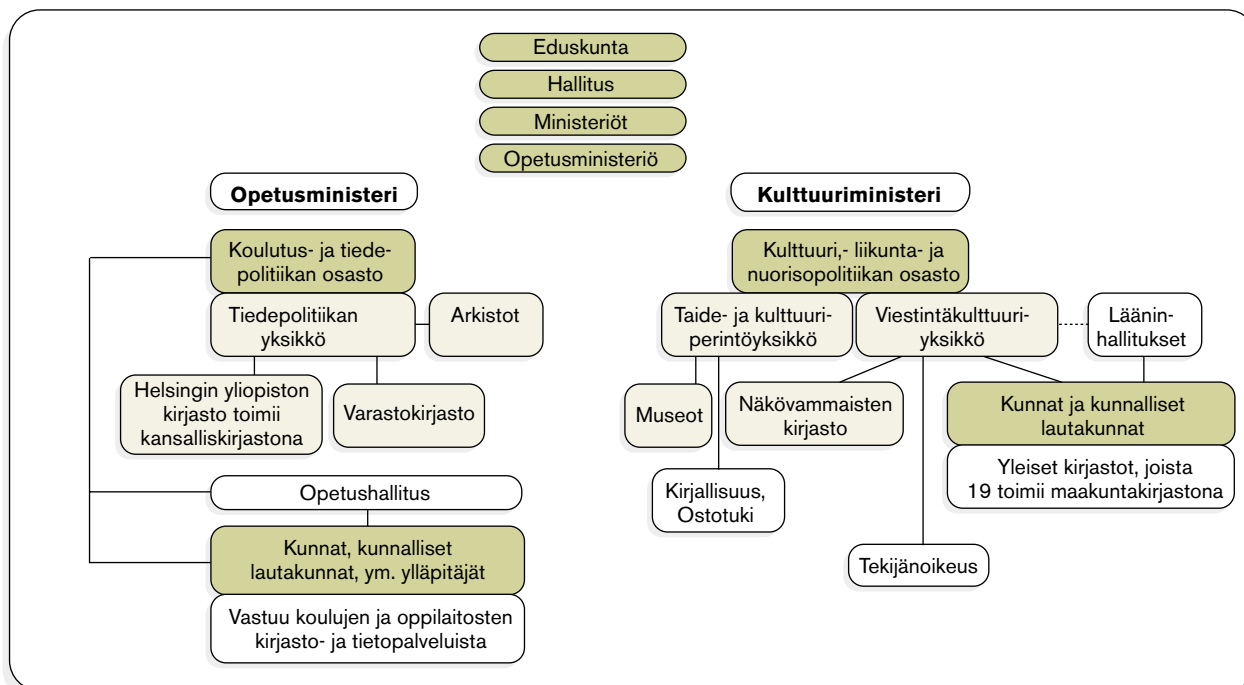
Kirjastolain ja opetusministeriön viestintä-
kulttuuriyksikön toimien lähtökohtana on ollut
ja on edelleen huolehtia kansalaisten kirjasto- ja
tietopalveluista, kulttuurin ja tiedon saatavuudesta
ja tietohuollosta.

Paavo Lipposen II Hallitusohjelmaan 1999-2003
kirjattu periaate on edelleen kestävä: “Yleinen kirjas-
to on kansallinen sivistys- ja kulttuuritarjonnan pe-
ruspilari, joka tukee koko väestön sivistyspyrkimyksiä.
Kirjastopalveluja kehitetään osana kansalaisen
tietoyhteiskunnan edistämistä.”

Lähtökohtana ovat edelleen Euroopan parlamen-
tissa vuonna 1998 hyväksytyssä mietinnössä “Kirjas-
ton rooli modernissa yhteiskunnassa” esitetyt näkö-
kohdat ja suositukset Euroopan Unionin jäsenmaille.

Kirjastojen, arkistojen ja museoiden hallinto vuonna 2002

Yleisten kirjastojen valtion hallintotoveranomaisena toimii opetusministeriö. Valtion aluehallintoveranomaisina toimivat lääninhallitukset (kirjastolaki 1998). Opetusministeriössä mm. valmistellaan yleisten kirjastojen valtion budjetti- ja säädösesitykset, tehdään kirjasto- ja tietopalvelujen kansalliset

linjaukset, jotka ohjaavat mm. harkinnanvaraisten valtionavustusten jakoa. Toimitaan yhteistyössä ja vuorovaikutteisesti eri toimijoiden kanssa ja vaikutetaan kansallisesti ja kansainvälisesti. Suomalaista kirjastostrategiaa tehdään näkyväksi ja tunnetuksi.

Lääninhallitukset antavat informaatio-ohjausta ja arvioivat alueen kirjasto- ja tietopalvelujen saatavuutta ja laatua. Lääninhallitusten analysoima alueellinen tieto on olennaista taustatietoa kansalliselle päätöksenteolle ja toimenpiteille.

Henkilötyövuodet valtion kirjastohallinnossa vuonna 2002, pohjoismainen vertailu.

	Henkilötyövuosia	Valtion kirjastohallinto/keskushallinto
Suomi	3	Yleisten kirjastojen valtion kirjastoasiantuntijat 3 htv.
Ruotsi	11	Kulturrådet (yleiset kirjastot, kirjallisuus, kulttuurilehdet) 11 htv + projektityöntekijöitä
Tanska	52	Biblioteksstyrelsen (yleiset, tieteelliset ja koulukirjastot ja ns. kirjastokorvaukset). 52 htv + projektityöntekijöitä.
Norja	30	ABM-utveckling (yleiset, tieteelliset ja koulukirjastot) 30 htv + projektityöntekijöitä.

Suomessa ei ole muiden Pohjoismaiden tapaan ministeriöiden alaisuudessa toimivaa kansallista kirjastovirastoa operationaalisiin tehtäviin.

Toimintakulut ja rahoitus

Kunnallisten kirjastojen aineisto- ja toimintakulut mk/e vuosina 1991 ja 2001

	1991 mmk/€	1991 v. 2001 rahanaarvossa*)	2001 mmk/€	Ero mmk/€	Ero %
Kirjastoaineiston hankinta					
Kirjojen hankintakulut **)	174,2 mmk 29,3 milj. €	212,6 mmk 35,7 milj. €	140,0 mmk 23,5 milj. €	- 72,5 mmk - 12,2 milj. €	-34
Muun aineiston hankintakulut	68,9 mmk 11,6 milj. €	84,1 mmk 14,1 milj. €	75,2 mmk 12,6 milj. €	- 8,9 mmk- 1,5 milj. €	-11
Kirjastoaineisto hank.kulut yht.	243,2 mmk 40,9 milj. €	296,7 mmk 49,9 milj. €	215,3 mmk 36,2 milj. €	- 81,4 mmk - 13,7 milj. €	-27
Toimintakulut					
Toimintakulut yht.	1 138,7 mmk 191,5 milj.€	1 389,2 mmk 233,6 milj. €	1 325,5 mmk 222,9 milj. €	- 63,8 mmk - 10,7 milj. €	-5

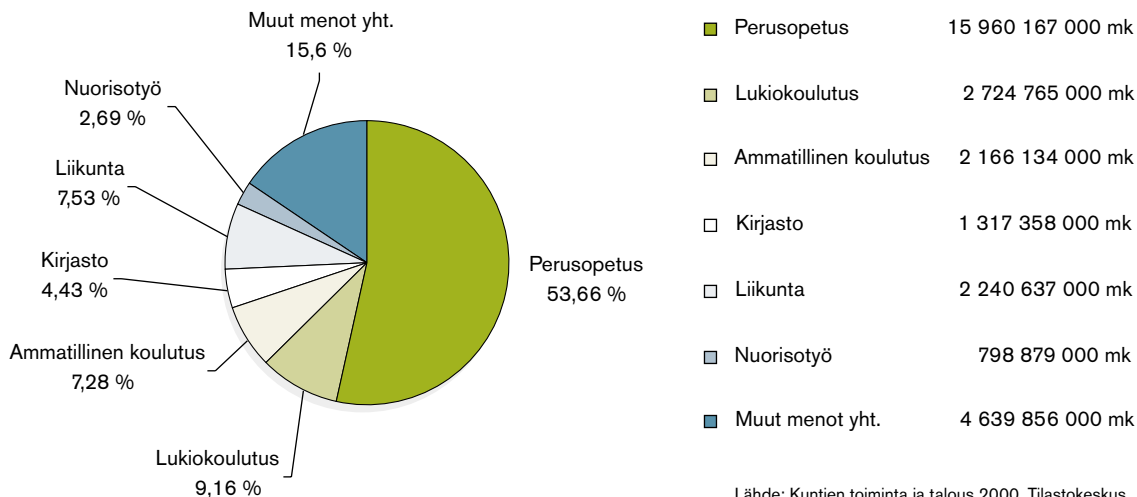
*) Kerroin 1.22 verrattaessa vuotta 1991 vuoteen 2001.

Kerroin saatu lähteestä Julkisten menojen hintaindeksi 15.2.2002

***) Kirjojen arvonlisävero on pudonnut 22%:sta 8 %:iin vertailukautena.

Kaikkien kuntien kirjastoissa asiakaskäytössä on internet-yhteydet ja aineistoluettelot on viety internetiin. Uusien aineistojen (esim. DVD-levyt) hankinta on keskittynyt kuitenkin pääosin suurimpiin kaupunkeihin.

Kuntien kulttuuri- ja opetustoimen toimintakulut vuonna 2000

Lähde: Kuntien toiminta ja talous 2000. Tilastokeskus.

Yleisten kirjastojen rahoitusjärjestelmä on kuntavetoinen. Kunnat vastaavat kirjastopalvelujen järjestämisestä. Ne saavat erillisen rahoituslainsäädännön mukaan valtionrahoitusta (laki nro 635/1998 ja asetus nro 806/1998 opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta). Kunnat voivat kohdentaa saamansa laskennallisen valtionosuuden harkintansa mukaan myös muuhun kuin kirjastotoimeen.

Kunnille maksettavan laskennallisen käyttökustannusten valtionosuuden lisäksi opetusministeriö avustaa kirjistorakentamista ja kirjastoautojen hankintaa 25-50 %:lla. Lisäksi maksetaan pääosin veikkausvaroista harkinnanvaraisia avustuksia kirjastojen erityistehtäviin ja erilaisiin hankkeisiin, yht. noin 3,9 milj. €. Kansalliskirjaston ja yleisten kirjastojen keskuskirjaston kaikkien kirjastojen käyttöön tuotettaviin palveluihin ei ole saatu uutta lisärahoitusta.

Valtion rahoitus kirjastojen toimintakuluihin vuosina 1991 ja 2001

1991milj.€ (mmk)*	2001milj.€ (mmk)	Ero milj.€ (mmk)	Ero %
143,8 milj.€ (854,8 mmk)	84,5 milj.€ (502 mmk)	- 59,3 milj.€ (352,8 mmk)	- 41,3
• valtionosuus 143,5 milj.€ (853 mmk)	• valtionosuus 80,8 milj.€ (480,7 mmk)	- 62,7 milj.€ (372,3 mmk)	- 43,7
• valtion avustukset 0,30 milj. € (1,8 mmk)	• valtion avustukset 3,5 milj.€ (21 mmk)	+ 3,2 milj.€ (19,2 mmk)	+1067

*) Luvut on muutettu vuoden 2001 rahanarvoon. Kerroin 1.22 verrattaessa vuotta 1991 vuoteen 2001 on saatu lähteestä Julkisten menojen hintaindeksi 15.2.2002.

Vuosien 1991 ja 2001 rahoitusta ei voi suoraan verrata keskenään, koska rahoitusjärjestelmän rakenne on täysin muuttunut. Vuoden 1991 valtionosuus oli kirjastotoimelle "korvamerkittyä" rahoitusta. Vuoden 2001 valtionosuus on laskennallisesti kirjastotoimeen suunnattua. Budjetin momentille on kohdennettu osuuksia valtionosuuden kokonaisjärjestelmään sisältyvistä leikkauksista ja tasauseristä. Lisäksi yleisten kirjastojen keskuskirjaston ja maakuntakirjastojen lisärahoitus maksettiin vuonna 1991 valtionosuutena ja vuonna 2001 valtionavustuksena.

Vuonna 1991 laskennallinen valtionosuus oli opetusministeriön kirjastorahoituksesta 99,3 %. Vuonna 2001 valtionosuus oli 95,9 %. Harkinnanvaraisten täsmäavustusten suhteellinen osuus on kasvanut.

Vuonna 2002 kirjastojen arvioitu määräraha on 231,5 milj.€. Valtion rahoitus on noin 89,5 milj. €, josta valtionosuus on 85,6 milj. €. Yleisten kirjastojen kulut ovat noin 1 % kunnan toimintakuluista ja 4,4 % kunnan kulttuuri- ja opetustoimen kuluista.

Valtionosuusmäärärahat siirtyvät asteittain vuosina 2003-2011 veikkausvoittovaroista valtion yleiskatteellisiin budjettimäärärahoihin (laki raha-arpajaisten sekä veikkaus- ja vedonlyöntipelien tuoton käyttämisestä 1054/23.11.2001, 2 §).

Toiminta- ja taloustiedot:

<http://tilastot.kirjastot.fi>,

yksityiskohtaiset tiedot valtion budjetista sekä palvelujen valtakunnallinen arviointi:

http://www.minedu.fi/opm/kulttuuri/kirjastot/yleista/yleiset_kirjastot.html

Vertailu eräisiin Euroopan maihin

Suomen yleiset kirjastot ovat kansainvälisesti tunnettuja suurista käyttö- ja lainausluvuistaan sekä tehokkaasta palvelujen tuottamisesta. Tämä on useimmiten saavutettu ammattihenkilöstön vapaaehtoisella organisaatio- ja kuntarajat ylittävällä yhteistyöllä. Sen sijaan kirjastojärjestelmien laatutasossa ja sen myötä kansallisen kirjastoverkoston rakentamisessa olemme jäämässä jälkeen muista maista. Tehokkuudessa kirjastot ovat tulleet tiensä päähän.

Seuraavassa arvioidaan muiden Pohjoismaiden, Hollannin ja Englannin kirjasto- ja tietopalvelujen nykytilaa ja valtion kehittämistoimenpiteitä. Yhteistä näille maille on se, että niissä uudelleen arvioidaan tai on jo ryhdytty toimenpiteisiin seuraavissa asioissa:

- Valtion kirjastohallinnon uudelleen arviointi (kaikki Pohjoismaat, Hollanti, Englanti).
- Kirjastoverkon organisaatioiden uudelleen arviointi (etenkin Tanska, Ruotsi, Hollanti).
- Kuntien kyky tuottaa hybridikirjaston palveluita (etenkin Tanska, Hollanti).
- Valtion nimittämiä ja rahoittamia kirjastokonsultteja kuntiin (Tanska, Hollanti).
- Yleisten kirjastojen ja koulujen yhteistyötä on lisätty. Tiedonhallintataidot on sisällytetty kaikkien oppiaineiden opetussuunnitelmiin, ei vain äidinkielen opetukseen (etenkin Ruotsi, Tanska).
- Yleiset kirjastot kulttuurin, koulutuksen ja kansalaisten tietokeskuksiksi ja porteiksi (access point) julkisen sektorin tietoihin ja asiakirjoihin (etenkin Englanti ja Hollanti).

Kirjastojen toiminta Pohjoismaissa vuonna 2001

	Suomi	Ruotsi	Tanska	Norja
Asukkaita	5 155 339	8 882 792	5 368 248	4 503 436
Kuntia	436	289	275	436
Pääkirjastoja	436	289	245	435
Sivukirjastoja	463		501	
Kirjastoyksiköitä yht.	936	1 572	800	974
Kirjastoautoja	201	112	52	48
Lainoja yht.kpl.	103 403 180	79 900 000	71 657 119	23 500 000
Lainaus kpl/asukas	20,5	9,0	13,4	5,2
Käyntejä lkm yht.	64 558 100	48 400 000	32 971 500	22 500 000
Käyntejä/asukas	12,5	6,2	6,1	5,0
Henkilötyövuosia	4 205	4 918	4 577	1 896+ 1700 osa-aik.

Ruotsin luvut ovat vuodelta 2000.
Vrt. Yhdysvalloissa lainaus on 6 kpl/asukas. Siellä koulukirjastotaso on pääosin korkea, mikä helpottaa yleisten kirjastojen asemaa.

Suomessa ei ole vaadittu yksittäisiä kuntia hankkimaan yleiseen tai koulun kirjastoon minimistandardin varustettua kirjastojärjestelmää kuten muissa Pohjoismaissa. Tanskassa ja Ruotsissa yleiset kirjastot syöttävät aineistorekisterinsä kansalliseen yleisten ja tieteellisten kirjastojen yhteiseen yhteisluetteloon. Niissä on Suomea paremmin teknisellä infrastruktuurilla ja valtion toimenpiteillä varmistettu kansallisen kirjastoverkon syntyminen, toimiminen ja hyödyntäminen. Yhteisten standardien käyttämättömyys on aiheuttanut Suomessa myös sen, että kirjastoaineiston sähköinen kauppa (kustantajat, kirjakaupat ja kirjastot) ei ole edennyt siten kuin muissa Pohjoismaissa.

Etenkin Tanskassa ja Hollannissa valtakunnallisia linjauksia on implementoitu hallitusohjelmaan. Tavoitteena on kehittää teknologiaa, verkkopalveluita, kirjastoverkoston rakennetta ja henkilöstön osaamista. Lisärahoitus ohjataan suoraan kirjastoille, koska on käynyt ilmi, että kunnat eivät käytä kirjastotoimeen sitä rahoitusta, joka valtion budjetissa on varattu kirjastotoimeen.

Yksityiskohtaista pohjoismaista vertailutietoa on luettavissa mm. julkaisuissa Kirjastopoliittinen ohjelma 2001-2004 ja Kirsti Kekki, Kirjastosäännöstö 1999.

Suomi – Tanska

Sekä Suomessa että Tanskassa on kansainvälisesti tarkasteltuna hyvin kehittynyt kirjastotoimi ja kirjastojen suuri käyttöaste. Kummassakin maassa on hiljattain uusittu lainsäädäntö ja kirjastoja kehitetty strategisella ohjauksella. Kirjastojen kokonaisvaltaisen verkoston kehittäminen, digitaalinen tietohuolto ja oppijan tietohuolto on määrätietoisimmin ja tuloksellisesti toteutettu Tanskassa.

Tanskan kirjastolain 2000 johdanto-osassa sanotaan, “lain tarkoitus on luoda kirjastolle kunnan toimintaympäristö yhteiskunnassa, s.o. verkostoituvaa sekatyypin (hybridi)kirjasto. Kirjastot mukautetaan tietoyhteiskuntaa palveleviksi tahoiksi”.

Hyvin yksityiskohtaisesti kirjastoja ohjaavan kirjastolain mukaan “valtio edistää yhteistyötä eri kirjastotyyppien välillä ja toimii sen puolesta, että käyttäjät saavat yleisten kirjastojen kautta käyttöönsä valtiollisten ja valtion tukemien kirjastojen aineistoa”. Yliopistojen kirjastoja on kirjastolailla veloitet-

tu antamaan tiedot aineistostaan internetin kautta kaikkien tietoon. Yhteisestä kansallisesta kirjastojärjestelmästä on säädetty kirjastolailla, joka velvoittaa yleisiä kirjastoja käyttämään Z 39.50-standardia. Koulukirjastot veloitetaan kirjastolailla käyttämään samaa atk-kirjastojärjestelmää kuin yleiset kirjastot. Näin Tanskaan on pystytty luomaan käyttäjiä parhaiten palveleva yhteistyö.

Kirjastolain voimaantultua Tanskassa laadittiin laaja kirjasto-ohjelma, joka tukee lain implementointia. Erillinen monivuotinen määräraha on varattu hankkeeseen, jonka tavoitteena on nostaa kaikki kirjastot samalle standarditasolle. Kirjastohenkilöstön

Kirjastojen aineisto- ja hankintakulut Suomessa ja Tanskassa vuonna 2001.

Aineiston hankinta kpl	Suomi	Tanska
Kirjojen hankinta	1 643 028	1 543 188
Kirjojen hankinta kpl/1000 as	376	287
Musiikkiaineiston hankinta	162 621	285 004
Videoiden hankinta	51 283	56 513
CD-ROM (+CD-levyt DK)	16 936	291 355
DVD-levyjen hankinta	3 144	4 535
Toimintakulut 2001 (muuntokerroin mk– € 5,94573, dkr– € 7,4279)		
Toimintakulut yht./brutto	222 921 946 €	345 878 100 €
	(1 325 433 700 mk)	(2 569 148 000 dkr)
Toimintakulut/as/brutto	43,2 € (257 mk)	64,5 € (479 dkr)
Palkkakulut	123 146 563 €	203 040 967 €
	(732 196 216 mk)	(1 508 168 000 dkr)

täydennyskoulutukseen on varattu useavuotinen määräraha. Siitä huolehtivat alueelliset neuvonta- ja osaamiskeskukset. Kirjastojen digitointiohjelma on olennainen osa kehittämistä. Tukea annetaan yhteistyöhön, jolla saadaan kokoelmat tehokkaaseen yhteiskäyttöön. Maakuntakirjastojen tehtävät ja määrä arvioidaan uudelleen. Kunnissa kiertävät valtion kirjastokonsultit käyvät tuloskeskustelun kunnan johdon kanssa ja sopivat valtion rahoituksen käytöstä.

Tanskan kansallinen yhteisluettelo (bibliotek.dk) on kaikille avoin ja maksuton internet-palvelu, jossa kaikki Tanskan 245 yleistä ja 350 tieteellistä kirjastoa

ovat mukana. Internetin kautta käyttäjät voivat sekä etsiä että tilata materiaalia, olivatpa kirjastot tai asiakas fyysisesti missä tahansa. Käyttäjä valitsee materiaalin sekä sen, mistä kirjastosta haluaa sen noutaa. Kuten Suomessa, myös Tanskassa kirjastojen kaikesta aineistosta 90 % on kirjoja. Kirjoja myös lainattiin ja hankittiin eniten kuten Suomessa. Kirjan vahva asema ei näytä muuttuvan, vaikka Tanskassa muun kuin kirja-aineiston hankintaan on panostettu huomattavasti enemmän kuin Suomessa. Kaukolainat lisääntyvät myös yleisistä kirjastoista erikoiskirjastoihin. Palvelu on tavoittanut uusia käyttäjiä.

Tausta- ja lisätietoja

Opetusministeriön viestintäkulttuuriyksikön www-sivuilla on perus-, hallinto-, talous-, tilasto- ja ajankohtaista tietoa yleisistä kirjastoista suomeksi ja ruotsiksi, englanniksi, ranskaksi ja espanjaksi.

http://www.minedu.fi/opm/kulttuuri/kirjastot/yleista/yleiset_kirjastot.html

http://www.minedu.fi/uvm/kultur/allmanna_bibliotek/allmanna_bibliotek.html

http://www.minedu.fi/minedu/culture/library/public_libraries.html

www-sivuilla ovat luettavissa myös:

- Kirjastopoliittinen ohjelma 2001-2004. Tiivistelmä saatavilla suomeksi, ruotsiksi, englanniksi ja ranskaksi. Ohjelman toimenpide-ehdotusten toteutumisesta tilannearviointi on luettavissa suomeksi.
- Asiakaspäätetyryhmän muistio 2002. Siinä on määritelty myös julkisen hallinnon sähköisen asioinnin laitteiden mallikokoonpano.

Yleistietoa suomalaisista kirjastoista saa portaalista www.kirjastot.fi

Kirjoja, joissa yksityiskohtaista laajaa taustatietoa:

- Digimaan kartta. Puheenvuoroja digitaaliseen tietohuoltoon. Opetusministeriön digitaalisen tietohuoltotoryhmän julkaisu. Edita 2002. ISBN 952-442-970-5.
- Kirsti Kekki, Kirjastosäännöstö 1999. BTJ Kirjastopalvelu Oy. ISBN 951-692-427-1

Lisätietoja: Kulttuuriasianneuvos Kirsti Kekki, puh. 09-1607 7240, 040-722 1320, kirsti.kekki@minedu.fi

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation